
О.В. Прядко,
*аспірантка кафедри філософії
та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

В Україні після проголошення незалежності відбуваються зміни в усіх сферах суспільства, зокрема здійснюється складний процес формування національної ідентичності та національної свідомості народу. Основним чинником впливу на формування національної свідомості та ідентичності є становлення історичної пам'яті народу. Воно зумовлює подальший розвиток нашої країни, адже від інтерпретацій минулого великою мірою залежить майбутнє державності. Останнім часом ці питання стали предметом вивчення багатьох представників соціально-гуманітарних наук – історії, політології, соціології, філософії. Це потребує періодичних історіографічних оглядів. Адже у зв'язку зі стрімким зростанням інформації ми не в змозі зробити комплексний та всеосяжний історіографічний аналіз. Періодичні історіографічні огляди допомагають нам виявити основні здобутки в даній галузі або ж з'ясувати, які саме питання потребують докладного та подальшого аналізу. Як зазначає Л.О.Зашкільняк, «наукова парадигма історіописання, яких би моделей вона не дотримувалась, хоча й здатна дати науковий, тобто раціонально пояснений образ об'єкта дослідження в його предметному представленні, все ж не спроможна забезпечити адекватного знання про об'єкт в цілому, оскільки певна кількість рис і властивостей завжди залишатиметься поза вивченням. Тому наукова історіографія завжди творить і творитиме «вибірковий» образ минулого, який порівняно швидко застаріватиме, перетворюючись на стереотип і поступаючись його новій версії, представленій під іншим «кутом зору» [1, 860].

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням дослідження соціальних функцій і механізмів функціонування історичної пам'яті українського народу і взаємозв'язку історичної пам'яті та національної ідентичності в Україні присвячують свої праці: Л.О.Зашкільняк [1; 2], Ю.О.Зерний [3; 4], В.О.Жадько [5; 6], Г.В.Касьянов [7; 8], К.В.Кислюк [9; 10], М.А.Козловець [11], І.І.Колесник [12], В.В.Масненко [13], Л.П.Нагорна [14], І.М.Симоненко [15], Ю.Г.Сорока [16], Л.В.Стародубцева [17] та ін.

Метою нашої статті є аналіз основних досліджень проблеми функціонування історичної пам'яті в Україні після проголошення незалежності.

Дослідження історичної пам'яті провадиться за кількома напрямками, одним із яких є визначення самого поняття. Це має велике значення для подальших досліджень з цієї теми, проте дати єдине визначення поки що не вдалося. Л.О. Зашкільняк під «історичною пам'яттю» розуміє «здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на підставі цього досвіду уявлення про історію як таку та своє місце в ній. Фактично історична пам'ять – це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості і спільноти [2, 156]. На думку Ю.І. Шаповала, «історична пам'ять у найзагальнішому вигляді – вдала метафора, яка віддзеркалює в ментальності певної регіональної спільноти її історичний досвід. Але це не тільки привабливий образ, здатний впливати на свідомість. Історична пам'ять – тривкий елемент культурного ландшафту, складова частина тих уявлень, які формують самосвідомість людини в процесі її соціалізації на певній території. Це також засаднича матриця образного (імажинального) країнознавства – каркас прийнятих у соціогуманітаристиці уявлень про особливості історичного розвитку певної країни та її регіонів. Зрештою, це – увесь комплекс пам'яток з відповідним інституційним оформленням їх охорони, вивчення, пропаганди, все те, що забезпечує тривкий зв'язок минулого й сучасності з відповідною проекцією у майбутнє» [18]. Г.В. Бондаренко визначає історичну пам'ять як «категорію історичного пізнання, яка складається з сукупності матеріальних, духовних та генетичних джерел суспільства» [19, 133], В.С. Полянський – як «історичні зрізи практично всіх виявів суспільної свідомості» [20, 14], Л.М. Дробіжева – як «своєрідний потенціал народу» [21, 227], Н.М. Яковенко – як «фундамент національної ідентичності» [22], В. Масненко – як «суспільно-психологічне оснащення спільноти» [23, 53], а Ж. Тощенко вбачає в ній також «своєрідну сфокусовану свідомість, яка відображає значущість і актуальність інформації про минуле, в тісному взаємозв'язку з теперішнім і майбутнім» [24].

Історична пам'ять відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності та національної самосвідомості. На думку В.В. Карлової, як елемент духовного життя суспільства, вона є «таким духовно-практичним феноменом, який утворює історичну свідомість,

входить в останню як один із важливих її компонентів. Водночас історична пам'ять є соціокультурним феноменом. Отже, вона є стрижнем, на якому формуються мова, культура, духовність нації, її національна свідомість. Історична пам'ять – це ті фундаментальні історичні цінності, які є консолідуючим чинником націєтворення» [25, 133]. П.К.Ситник та А.П.Дербак вважають, що історична пам'ять «не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займає свою ціннісну нішу. Відбувається своєрідне сортування надбаного досвіду на позитивний, який належить засвоювати і примножувати, і негативний, який слугує застереженням. Завдяки цьому історична пам'ять виступає не «німим свідком минулого», а «живим збудником людської волі» й водночас дороговказом, орієнтиром доцільної активності [26]. Отже, історична пам'ять є фундаментом історичної свідомості національної спільноти. М.А.Козловець вважає, що як складний феномен національної культури, вона «спроможна «записувати» і зберігати всі реальні події як столітньої давнини, так і новітньої історії. Виступаючи не просто сумою знань, а й каналом передачі історичного досвіду, історична пам'ять є невід'ємною складовою ідентифікації особистості, соціальної групи, нації» [27, 14]. На думку В.М.Вашкевича, «історична пам'ять виконує функцію носія смислу і значення ситуацій сучасного. Саме вона постійно стикається із все новими й новими ситуаціями дійсності і відтак сама змінюється в ході виконання своєї основної функції. А проблема збереження історичної пам'яті постає як проблема свідомого продовження безперервного тривання людської життєдіяльності, свідомої діяльності, яка є умовою подальшої історії» [28, 30].

Історична пам'ять є ефективним чинником формування національної ідентичності за умови спільного для всіх членів певного суспільства проекту розвитку держави та її майбутнього. Коли ж цього не відбувається, вона стає засобом маніпулювання свідомістю індивідів. В історичній пам'яті нашого народу існує одночасно кілька моделей пам'яті, що гальмує формування національної ідентичності народу. Багато українських політологів, істориків, філософів розділяють історичну пам'ять за територіальним принципом. Наприклад, В.В.Карлова вважає, що «на сьогодні у кожній частині суспільства і насамперед Західного і Східного регіонів, є свої герої, своє власне бачення майбутнього розвитку України. Має місце й інша ситуація, коли на хвилі радикалізму щодо відновлення

історичної пам'яті українського народу простежується намагання певних політиків однобічно трактувати радянський період історичного розвитку, обходити і замовчувати його позитивні моменти, що призводить до незадоволення і спротиву значної частини населення, особливо старшого покоління, яке має власне бачення історичного минулого. Все це не сприяє об'єднанню української нації, яка проходить складний процес свого творення, і визначенню нею свого місця серед світової спільноти» [25]. На думку І.Б.Гирича та Ю.І.Шаповала, «існування різних історичних пам'ятей для різних регіонів України є причиною роз'єднаності й поділу України на два головних регіони: української європейської і радянсько-російської євразійської орієнтацій» [29, 18]. В.О.Артюх пише, що в Україні відбувається «накладка» трьох основних типів історичної пам'яті: української, російської і комуністичної [30]. Між даними типами історичної пам'яті відбувається конфлікт на двох рівнях свідомості: суспільної та індивідуальної. А тим часом, «нація може вважати себе сформованою, коли у переважній більшості населення країни сформовано ототожнення з цією нацією в минулому, теперішньому і майбутньому. Складовою такого ототожнення з цією однією нацією є і відповідно одна модель пам'яті, яка формує у свідомості окремої людини позитивне сприйняття цієї однієї нації» [31].

І.М.Симоненко визначає чинники існування кількох локальних колективних уявлень про минуле у мешканців України: «релігійна орієнтація громадян, історичне існування у різних державних об'єднаннях, відмінності в етнічному складі населення окремих частин країни, локальне вживання відповідних мов та діалектів, розбіжності у політичних уподобаннях мешканців певних регіонів, відмінності у соціальному складі населення, економічному розвитку та інше» [32, 52]. Лише в стабільному суспільстві можливе об'єднання та згуртування громадян, а в ситуації маніпуляції історичною пам'яттю поглиблюються роз'єднаність і розрізненість суспільства. І.М.Симоненко пропонує таке вирішення проблеми розрізненості історичної пам'яті мешканців України: «...розколотість історичної пам'яті суспільства, як і більшість проблем, пов'язаних з формуванням національної ідентичності, «лікуються» еволюційним шляхом. Для цього потрібна копітка, постійна робота впродовж десятиліть. Поступова зміна генерацій призведе до вимивання віджилих, анахронічних історичних міфем, їх деактуалізації. Але якщо існує зовнішня загроза національному суверенітету – існує можливість розколу

країни, викликана ще й антагоністичними поглядами певних частин суспільства щодо політичного устрою, етнічних, мовних або релігійних питань, тому потрібна революційна деконструкція історичних міфів. Адже, як свідчить світовий досвід, укорінені історичні погляди щодо минулого суттєво впливають на прояви сепаратизму або анексіоністські плани націй чи етнічних груп. А за умов, коли частина населення країни піддається зовнішнім впливам, державі, крім модернізації історичних міфем, потрібно витратити зусилля і для активної контрпропагандистської роботи» [32, 58]. Більшість українських дослідників мають спільне розуміння того, що у сприйнятті історичного минулого з колективної пам'яті українців потрібно вилучити імперсько-радянські стереотипи, які гальмують національне самоусвідомлення громадян України. Політика пам'яті повинна бути спрямована на збереження безконфліктності та стабільності суспільних відносин.

Підсумовуючи все вищесказане, зазначимо, що за період незалежності України вченими зроблено вже досить продуктивні кроки в дослідженні проблеми формування та функціонування історичної пам'яті народу. Існують різні точки зору на природу історичної пам'яті та на механізми впливу її на формування національної ідентичності та національної свідомості. Хоча на даний момент існує певний розкол історичної пам'яті громадян України, вже запропоновано перші кроки в напрямі подолання цієї проблеми, в подальшому більш розширеного та поглибленого її вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зашикільняк Л.О.* Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 15. – Львів, 2006–2007. – С. 855–863.
2. *Зашикільняк Л.О.* Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі // Україна-Європа-Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М. Алексєєв. – Тернопіль, 2009. – С. 156–159.
3. *Зерній Ю.О.* Державна політика пам'яті в Україні: становлення та сучасний стан // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3. – С. 41–51.
4. *Зерній Ю.О.* Історична пам'ять як об'єкт державної політики // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1. – С. 71–76.
5. *Жадько В.О.* Збереження культурної спадщини як форма відродження

- історичної пам'яті українського соціуму // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К., 2007. – Вип. 64. – С. 64–71.
6. *Жадько В.О.* Історична пам'ять в розвитку духовності особистості (соціально-філософський аспект). – К., 2006. – 480 с.
 7. *Касьянов Г.В.* Сучасний стан української історіографії: Методологія та інституційні аспекти. – К., 2004. – № 1. – С. 79–81.
 8. *Касьянов Г.В.* «Націоналізація» історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х) // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – С. 57–73.
 9. *Кислюк К.В.* Українська історіографія як особливий різновид історико-пізнавальної діяльності // Філософська і соціологічна думка. – 2008. – № 4. – С. 150–153.
 10. *Кислюк К.В.* Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції: монографія. – Х., 2008. – 288 с.
 11. *Козловець М.А.* Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. – Житомир, 2009. – 558 с.
 12. *Колесник І.І.* Українська історіографія в полі інтелектуальної історії: Modern or Postmodern? // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 1. – К., 2005. – С. 227–246.
 13. *Масненко В.В.* Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 49–62.
 14. *Нагорна Л.П.* Регіональна ідентичність: український контекст. – К., 2008. – 405 с.
 15. *Симоненко І.М.* Особливості структури історичної пам'яті Українського народу та шляхи формування національного історичного наративу // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 51–61.
 16. *Сорока Ю.Г.* Ставлення до минулого [Електронний ресурс] // Historians. – 2014. – Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/1337-yuliia-soroka-stavlennia-do-mynuloho>
 17. *Стародубцева Л.В.* Мнемозина и Лега. Память и забвение в истории культуры: монография. – Х., 2003. – 696 с.
 18. *Шаповал Ю.І.* Політика пам'яті в сучасній Україні [Електронний ресурс] // Матеріали доповіді на Міжнародній науковій конференції «Геополітика, примирення та пам'ять» 4–6 грудня 2008. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1230112797>
 19. *Бондаренко Г.* Історичне пізнання: питання теорії і практики: навч. посіб. для студ. іст. ф-тів. – Луцьк, 1998. – 189 с.
 20. *Полянський В.С.* Историческая память в этническом самосознании народов // СоцИС. – 1999. – № 3. – С. 14–29.
 21. *Дробижева Л.М.* Историческое самосознание как часть национально-го самосознания народов // Традиции в современном обществе. – М., 1990. – С. 228–231.
 22. *Яковенко Н.М.* Нова доба – нові підручники. Про потребу дискусії над

- підручниками з історії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-14527A7CB5528/list-A3BB513F26>
23. *Масненко В.В.* Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // Український історичний журнал. – 2002. – №5. – С. 49–62.
 24. *Тощенко Ж.Т.* Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния [Электронный ресурс] // Новая и новейшая история. – 2000. – №4. – Режим доступа: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/JOURNAL/NEWHIST/HIMEM.HTM>
 25. *Карлова В.В.* Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду постсоціалістичних країн [Електронний ресурс] // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2008. – Вип. 1. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/V_Karlova.pdf
 26. Проблеми формування національної свідомості в Україні. – К., 2004. – 226 с.
 27. *Козловець М.А.* Історична пам'ять як чинник інтеграції українського суспільства // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – К., 2008. – №1. – С. 13–22.
 28. *Вашкевич В.М.* Історична пам'ять як функція історичної свідомості // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 23–31.
 29. *Гирич І.Б.* Чому необхідно переосмислювати минуле?. – К., 2010. – 44 с.
 30. *Артюх В.А.* Дещо про політику історичної пам'яті [Електронний ресурс] // Православна Сумщина. – http://www.pravoslavnya.sumy.ua/readarticle.php?article_id=11.
 31. *Артюх В.А.* Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soippo.narod.ru/documents/konf_zhuk/artuh.doc
 32. *Симоненко І.* Особливості структури історичної пам'яті Українського народу та шляхи формування національного історичного наративу // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1(10). – С. 51–61.

Прядко О.В. Дослідження феномену історичної пам'яті в Україні: історіографічний аспект.

У статті проаналізовано дослідження українськими вченими проблеми функціонування історичної пам'яті народу та міру розробленості цієї об'єкти на сучасному етапі розвитку історіографії. Метою публікації є аналіз основних досліджень функціонування історичної пам'яті в Україні після проголошення незалежності. Показано, що за роки незалежності України вченими здійснено перші кроки в осмисленні функціонування історичної пам'яті. Дана проблематика потребує більш розширеного та поглибленого вивчення у подальших дослідженнях.

Ключові слова: історична пам'ять, національна свідомість, національна ідентичність, історіографія.

Прядко О.В. Исследование феномена исторической памяти в Украине: историографический аспект.

В статье проанализированы исследования украинскими учеными проблемы функционирования исторической памяти народа и степень разработанности этой проблемы на современном этапе развития историографии. Целью публикации является анализ основных исследований функционирования исторической памяти в Украине после провозглашения независимости. Показано, что за годы независимости Украины учеными были осуществлены первые шаги в осмыслении функционирования исторической памяти. Данная проблематика нуждается в более расширенном и углубленном изучении в последующих исследованиях.

Ключевые слова: историческая память, национальное сознание, национальная идентичность, историография.

Priadko O.V. The study of the phenomenon of historical memory in Ukraine: historiographical aspects.

The article analyzes the study of Ukrainian scientists of the problems functioning of the historical memory of the nation and the extent of the problem elaboration at the present stage of development of historiography. The purpose of this publication is the analysis of the basic research of historical memory functioning in Ukraine since independence. The publication shows that the years of independence Ukrainian scientists have made the first steps in understanding the functioning of historical memory. There are different views on the nature of historical memory and historical memory mechanisms of influence on the formation of national identity and national consciousness. This problematic need to be extended and more in-depth studies in future studies.

Key words: historical memory, national consciousness, national identity, historiography.